

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 12, Nummer 3 / Niesan 5759 - April 1999

OPLAGE 325 EXEMPLAREN - ABONNEMENT f 12,- - POSTGIRO 259272 - BANKREKENING 95.24.27.737

PSALMEN LEZEN MET DE RABBIJNEN

Een terugblik

door Dick Broeren

In de (bijna) afgelopen twee seizoenen heb ik een tweetal cursussen mogen geven over de Psalmen, met als weidse - misschien ietwat pretentieuze titel - Psalmen lezen met de Rabbinen. De bedoeling was en is nu eens een aantal psalmen te lezen tegen de achtergrond van de joodse, zo u wilt Rabbijnse traditie. Zo zijn achtereenvolgens op tien avonden de psalmen 1, 2, 3, 23, 24, 42, 75, 76, 80, 90 en 145 de revue gepasseerd.

Om te proberen deze psalmen inderdaad zoveel mogelijk vanuit de joodse achtergrond te bezien heb ik gebruik gemaakt van de - vertaalde - Midrash Tehilliem, d.i. de Midrash op de psalmen¹, de vertaling en het commentaar van Rabbi Samson Raphael Hirsch², en het boek 'Psalmen' een nieuwe vertaling (in het Engels) met een bloemlezing uit de Talmoedische exegese en uit overige Rabbijnse bronnen³. De Nederlandse vertalingen die we daarnaast gebruikten waren natuurlijk de aloude Statenvertaling, de z.g. Nieuwe Vertaling, soms de Willibrord vertaling, de klassieke metrische vertaling van Gerhardt en Van der Zeyde⁴ en de prikkelende vertaling van Albert Koster⁵.

Allereerst probeerden we zo duidelijk en helder mogelijk te weten te komen wat er nu precies in de grondtekst stond. Waarbij meteen de eerste vraagtekens opdoemden. Vaak stemden de verschillende vertalingen wel overeen, - in meer of mindere mate - , maar

vaker nog bleken onderling nogal veel, - soms zeer belangrijke - , verschillen te bestaan, die vrijwel allemaal te herleiden waren tot de interpretatie van de grondtekst, die door de vertaler werd of wordt aangehangen. Dat leidde dan weer tot de vraag welke vertaling nu eigenlijk de juiste is.

We kwamen dan ook al vrij snel tot de conclusie dat er wat interpretatie en uitleg betreft niet zozeer sprake is van 'óf - óf', maar veel meer van 'èn - èn'. Vervolgens ontdekten we dat de gecomprimeerde poëtische taal van de psalmen inderdaad soms een veelvoud van interpretaties toestaat. Er was eigenlijk nooit sprake van een foute vertaling. Wat menigeen tot de verzuchting bracht nu toch maar eens Hebreeuws te gaan leren. Ook bleek gaandeweg dat de christelijke opvattingen en uitleg vaak wezenlijk en fundamenteel verschillen van de exegese die binnen de joodse, *dus de oorspronkelijke*, traditie gebruikelijk is. Zo associeert bijvoorbeeld vrij-

wel iedereen die in de christelijke cultuurtraditie is grootgebracht de psalmregel 'Mijn God, mijn God, waarom heb Jij mij verlaten' met een kruiswoord van Jezus⁶, terwijl binnen de joodse traditie deze psalm gelezen en gebeden wordt tegen de achtergrond van het verhaal van het Poeriem-feest en de godverlatenheid die Koningin Esther voelde toen zij haar leven op het spel zette om haar volk te redden en ongevraagd voor de troon van Koning Ahasveros te verschijnen⁷. Zo bleek psalm 76 in de joodse traditie gelezen, verklaard en begrepen te worden tegen de achtergrond van het beleg om Jeruzalem door Sennacherib tijdens het bewind van de rechtvaardige Koning Hizkia⁸.

We ontdekten literaire structuren en bepaalde getalsverhoudingen, bijv. wat betreft de aantallen woorden van een psalm. Psalm 145 bleek een 'Menora'-psalm te zijn waarvan de verzen concentrisch met elkaar correspondeerden. De verzen 1, 2 en 3 bleken inhoudelijke overeenkomsten te hebben met vers 21, de verzen 4 - 7 met de verzen 18 - 20 enz. enz. een verschijnsel dat de systematiek van deze psalm bijzonder dynamisch maakt. Enige malen kwamen we tot de ontdekking dat het aantal woorden van een psalm de inhoudelijke betekenis van de psalm ondersteunde, zoals in bijv. psalm 23, waar David met precies de drie middelste woorden van deze psalm 'want Jij (bent) met mij', belijdt dat hij zich omgeven voelt door Gods nabijheid. Voorafgaand aan en volgend op deze drie woorden, met uitsluiting van de twee woorden die het opschrift vormen, staan precies 26 woorden, de getalswaarde van de uit vier letters bestaande Godsnaam, het Tetragram⁹. Het principe van de overeenstemming van Vorm en Inhoud blijkt dus al wat eerder bestaan te hebben dan de Tachtigers (misschien) wel dachten. We ontdekten vele verruimende interpretaties, zoals bijv. in psalm 90 vers 8. In deze soms ietwat sombere en dreigende psalm van Mozes(!) zegt hij: 'U stelt onze ongerechtigheden vóór U, onze heimelijke zonden in het licht van Uw aanschijn'. Rabbijn Hirsch tekent hierbij aan, op gezag van Rashi, dat het woord 'heimelikheden', in het Hebreeuws *aloemeenoe*¹⁰, ook vertaald kan worden met de toch wel wat po-

sitievare uitdrukking 'onze verborgen mogelijkheden'.

Kortom, we werden steeds op het andere been gezet, en hebben ervaren dat er vaak wél staat wat er staat, maar dat er nog véél vaker veel meer staat dan we vermoeden. Het kan dan ook bijna niet anders of een van de voorname 'bijverschijnselen' van het *Psalmen lezen met de Rabbijnen* is een, althans wat mij betreft, blijvend gevoel van bescheidenheid en een groot gevoel van respect voor deze geheel 'eigen', joodse manier van omgaan met de Psalmen.

Noten

1. The Midrash on Psalms, William G. Braude, New Haven and London, 1987.
2. The Psalms, by Rabbi Samson Raphael Hirsch, Jerusalem/New York, 1978.
3. Tehillim/Psalms, the Artscroll Tanach Series, New York, 1985.
4. De Psalmen, Ida G.M. Gerhardt en Marie H. van der Zeyde, KB & NBG, 1972.
5. Vieringen, Albert Koster, Eindhoven, 1994.
6. Psalm 22:2 en o.a. Matteüs 27:46.
7. Esther 4:15-17.
8. In o.a. 2 Koningen 18, 19 en 20.
9. Jod (=10) + Hee (=5) + Waw (=6) + Hee (=5) = 26.
10. Het Hebreeuwse grondwoord is *olam*, dat o.a. 'verhuld' en 'verborgen' betekent.

Gebeden

Wie verwacht dat gebeden die op de juiste manier en met de juiste intentie worden gezegd, inderdaad worden verhoord, doet aan magie en niet aan godsdienst.

Rabbijn David Lilienthal, geciteerd in NIW 22-jan-99, p. 11

DIEREN IN TENACH EN JOODSE TRADITIE 3*

De adder

door Jan Veldhuijzen

Er leven drie soorten adders in Palestina: de Palestijnse adder, de gele gifslang en de zandadder. Alle behoren zij tot de familie van de *viperidae*. In Tenach worden op verschillende plaatsen reptielen genoemd. Voor deze worden verschillende woorden gebruikt, waarvan slang of adder een juistere vertaling zou zijn. De algemene, Hebreeuwse benaming voor slang is *nachasj* (נָחָשׁ), maar in Tenach komen nog een aantal woorden voor die de slang aanduiden. Daardoor is het niet altijd mogelijk om de juiste soort vast te stellen.

De Palestijnse adder

De Palestijnse adder is in Israël bekend onder de Hebreeuwse naam *tsèfa tsief'onie* (צִפְּאוֹן צִפְּאוֹנִי). Volgens Misjna Avot 5:8 (andere uitgaven 5:4 of 5:5): “Tien wonderen werden voor onze vaders gedaan in de heilige Tempel: ... en nooit verwondden een slang en een schorpioen [iemand] in Jeruzalem.” Districts-rabbin dr. Seckel Bamberger (1863-1934) schrijft in zijn commentaar: “Hoewel Jeruzalem door bergen omgeven was en het daardoor voor de hand lag dat er slangen zouden zijn, zo kwam het toch nooit voor dat de beet van een slang of een schorpioen schade aanrichtte.” “De slangen waren daar. De schorpioenen waren daar. Ze spoten hun gif zoals elders, maar hun gif en beet vermocht niemand in de heilige stad schade toe te brengen”, vult dr. M. Lehmann in zijn uitgebreide commentaar op *Pirkei Avot* aan. De beet van een Palestijnse adder verschilt van die van niet-giftige slangen, zoals we leren uit Spreuken 23, 32: “[In] zijn einde zal hij als een slang bijten, en steken als een adder.” De Palestijnse adder legt eieren die onmiddellijk opengaan en nakomelingen voortbrengen. Dat wordt duidelijk uit Jesaja 59, 5 waar we lezen: “Zij broeden addereieren uit ... die van hun eieren eet, moet sterven ...” (zie ook: Jesaja 14, 29; 11, 8 en Jeremia 8, 17).

De gele gifslang

De gele gifslang - in het Hebreeuws bekend als *ef'è* (אֶפֶּה) - is de gevaarlijkste van alle gifslangen die er in Israël voorkomen. Deze adder is vooral te vinden in de zuidelijke delen van Israël, zoals we lezen in Jesaja 30, 6: “... van het zuiden, naar het land des angstes, en der benauwdheid, ... de gele gifslang en de vurige vliegende slang...” De Midrasj verwijst naar de gele gifslang als *èchès* (עֶחֶס), en stelt dit gelijk met *ef'è* (Mechilta Besjalach 2; Tanchoema Besjalach 3). In Spreuken 7, 22 wordt het woord *èchès* gebruikt. De rozekleurige tong van de gifslang kan doden: “Het gif der adderen zal hij zuigen; de tong der slang zal hem doden” (Job 20, 16). Voorts wijst de Midrasj op het lange leven van de adder: “*Ef'è* brengt op zeventigjarige leeftijd jongen voort” (Bechorot 8a). De draagtijd van een *ef'è* is zeventig jaar, aldus Midrasj Rabba (XX, 4), waarmee tevens wordt aangegeven waarom de slang boven al het gedierte des velds vervloekt is (Genesis 3, 14).

De zandadder

De zandadder heet in het Hebreeuws *sjefiefon* (שִׁפְיֹון). Het is een klanknabootsend woord. Het is een goede imitatie van het schurende geluid dat hij met zijn schubben over de grond maakt. De kenmerken van deze adder worden in de zegen van Jacob beschreven (Genesis 49, 17): “Dan zal een slang zijn aan de weg, een

*De vorige afleveringen van deze serie kunt u vinden in Judaica Bulletin 12.1 en 12.2.

adderslang nevens het pad, bijtende des paards verzenen, dat zijn rijder achterover valle.” Deze passage uit het testimonium van de aartsvader wordt beschouwd als een profetie over Simson. “Zoals slangen en adders altijd solitair opereren en niet in groepsverband, zo handelde Simson als leider zonder volgelingen” (Adin Steinsaltz, *Biblical Images*, 1984). Bij dit bijbelvers (Genesis 49, 17) geeft de Midrasj (Midrasj Rabba XCVIII, 14) nog meer overeenkomsten tussen Simson en de slang. “Evenals de slang onder de vrouwen wordt gevonden [denk aan de verleiding van Eva], zo bevond Simson de zoon van Manoa zich tussen de vrouwen. Evenals een slang gebonden is aan een eed [bezweringsformule van de slangenbezweerder?], zo wist Simson de zoon van Manoa zich gebonden door een eed: ‘Toen zeide Simson tot hen: Zweert mij, dat gijlieden op mij niet zult aanvallen’ (Richteren 15, 12). Net zoals de kracht van de slang in zijn kop zetelt, zo was het ook bij Simson: ‘... indien ik geschoren zou worden, zo zou mijn kracht van mij wijken’ (ibid. 16, 17). Evenals een ooglid van de slang trilt nadat hij dood is, zo [lezen we van Simson]: ‘En de doden, die hij in zijn sterven gedood heeft, waren meer, dan die hij in zijn leven gedood had’ (ibid. 16, 30).”

Het associatieve verband dat hier tussen Dan en adder(slang) wordt gelegd, verschilt in zijn interpretatie radicaal met die van de kerkvaders. Zij betrekken de profetie van Jacob over Dan op Judas “(uit de stam Dan), die door zijn geniepigheid schuld heeft aan de dood van Jezus” (M. Lurker, *Wörterbuch biblischer Bilder und Symbole*, 1990).

Symboliek

De adder symboliseert de overgang van het oude leven naar een nieuw leven, in het bijzonder de transformatie van het aardse leven naar dat van een herlevend leven in een andere wereld. Op bepaalde Egyptische afbeeldingen worden overledenen door de bek van een adder opgeslokt, opgerold in zijn buik, om het beest in de vorm van een scarabee (= een kever die in het oude Egypte als heilig werd vereerd) door zijn staart te verlaten. In andere gevallen verloopt het proces andersom. De ziel van de overledene gaat binnen door het achterreinde en verlaat de adder door de bek. Aan dit beeld ligt waarschijnlijk het vermogen om te vervellen ten grondslag. Met de adder, zelf drager van een dodelijk gif, wordt in deze gevallen de plaats aangeduid van de louterende werking van de transformatie. Het kan worden opgevat als een soort distilleertoestel.

Volgens een andere interpretatie zou het reptiel hier het dubbel van het leven van goden symboliseren. Maar de doorgang van de ziel van de overledene door deze dubbel zou eveneens het effect hebben van een voorbereiding op zijn nieuwe leven, een soort van vergoddelijking. De adder is ook hier verbeeld als een werkzaam bestanddeel van de fysieke en spirituele transformatie.

Zegswijzen

- Bala'am was kreupel aan een voet, want we lezen (Numeri 23, 3) “En hij ging *sjefie* (שפי)”.
- Simson was kreupel aan beide voeten, want er staat (Genesis 49, 17) “*sjefiefon* (שפִּיפֹן, schuivend) op het pad” (Sota 10a; het woord *sjefie* wordt in de Talmoed in verband gebracht met een betekenis van het Aramese woord *sjoef* (שׁוּף), schuren, vervormen).
- Uit de wortel van een slang zal een adder voortkomen (Jesaja 14, 29; volgens Rasji wordt hiermee Hizkia aangeduid onder verwijzing naar 2 Koningen 18, 8).
- Een schoonmoeder wordt lief als een adder dokter wordt (Marokko).

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

VOORJAAR/ZOMER 1999

Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Red. Judaica-Bulletin, Postbus 194, 8000 AD Zwolle.

za 17-4	Sjabbat Tazrie'a (Lev. 12:1-13:59) - Metsora (Lev. 14:1-15:33)				

ma 19-4	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 16e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens	vr 21-5	Sjavoe'ot / Wekenfeest / Pinksteren (eerste dag)		
wo 21-4	Jom Ha'atmaoet / Onafhankelijkheidsdag Israël * Genootschap Nederland-Israël, afdeling Kampen. Ds. Duvekotte uit Utrecht over: Joodse geleerden over het Nieuwe Testament. Voor tijd en plaats: mw. W. Vos-Held, 038-3320265. * Etty Hillesum Centrum Deventer. Tob de Bordes leest joodse teksten van o.a. Marianne Philips en Etty Hillesum. Tijd: 20.00 uur. Plaats: Roggestraat 3-5, Deventer. Toegang: f 12,50.	za 22-5	Sjavoe'ot / Wekenfeest / Pinksteren (tweede dag)		

		za 29-5	Sjabbat Naso (Num. 4:21-7:89)		

za 24-4	Sjabbat Achareej Mot (Lev. 16:1-18:30) - Qedosjiem (Lev. 19:1-20:27)	ma 31-5	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 19e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens		
-----		za 5-6	Sjabbat Beha'alotecha (Num. 8:1-12:16)		
ma 26-4	Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 9e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens	-----			
wo 28-4	Korte cursus 2 - Geboorte, huwelijk en dood in de joodse traditie, reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.	ma 7-6	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 20e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens		
za 1-5	Sjabbat Emor (Lev. 21:1-24:23)	-----			
-----		ma 14-6	Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens		
ma 3-5	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 17e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens	ma 21-6	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens		
za 8-5	Sjabbat Behar (Lev. 25:1-26:2) - Bechoeqotai (Lev. 26:3-27:34)	za 26-6	Sjabbat Chaqat (Num. 19:1-22:1) - Balaq (Num. 22:2-25:9)		
-----		do 1-7	Vastendag van 17 Tammoez		
zo 9-5	Etty Hillesum Centrum Deventer. Margreet Blanken leest fragmenten uit de dagboeken van Etty Hillesum. Tijd: 16.00 uur. Plaats: Roggestraat 3-5, Deventer.	za 3-7	Sjabbat Pienchas (Num. 25:10-30:1)		
ma 10-5	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 18e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens	za 10-7	Sjabbat Mattot (Num. 30:2-32:42) - Masee (Num. 33:1-36:13)		
za 15-5	Sjabbat Bemidbar (Num. 1:1-4:20)	za 17-7	Sjabbat Devariem (Deut. 1:1-3:22)		
-----		do 22-7	Vastendag van 9 Av / Treurdag Tempelverwoesting		
ma 17-5	Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 10e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: J.L.C. Boertjens	za 24-7	Sjabbat Wa'etchanan (Deut. 3:23-7:11)		
		za 31-7	Sjabbat Eeqev (Deut. 7:12-11:25)		

IRAN / PERZIË

Cultuurcorridor naar Europa

door dr. Willem Zuidema

Het oude Perzië was letterlijk een cultuurcorridor naar Europa. Zowel de oude Griekse als de Romeinse cultuur, en nog veel later de Turkse, zijn ondenkbaar zonder deze doorgangsroute van Centraal Azië en India naar Europa. En onze West-europese cultuur is weer ondenkbaar zonder de invloed van die oude Griekse en Latijnse culturen.

De stichting Natuur- en Cultuurreizen heeft van 26 september tot 3 oktober 1999 een reis georganiseerd, die door ondergetekende zal geleid worden. Daarbij zullen we aandacht schenken aan het moderne Iran, maar ook aan de oeroude Perzische Tapijtcultuur van vijfduizend jaar voor onze jaartelling en hoe die doorwerkt in de beroemde tapijtcentra van de laatste eeuwen. Namen als Hamadan, Shiraz, en zo meer getuigen daarvan. Tapijten waren eigenlijk de meubels van de nomaden. Men zat erop. Er zijn nog heel wat nomaden in Perzië en zij vervaardigen nog altijd tapijten. Misschien ontmoeten we er nog?!

De godsdienst van Iran is de Sjiïetische Islam. *Sji'a* betekent 'scheiding'. In de 7de eeuw vond er een afscheiding plaats van mensen die meenden dat Mohammeds nakomelingen of familie de leiding hoorden te hebben in de Islam. Daarom scheidden ze zich af van de Soennietische Islam. *Soenna* betekent 'overlevering'. De Sjiïeten zijn streng op allerlei gebied: vrouwen mogen bijvoorbeeld niet ongesluierd op straat. Dus ook vrouwelijke toeristen niet.

Iran heeft een landklimaat: 's zomers gloeiend heet, 's winters ijsig koud.

Wat dat betreft gaan we in de goeie tijd In de zomer zoeken de stadsbewoners die zich dat kunnen permitteren, verkoeling in de bergen.

Als je Iran bezoekt is Teheran natuurlijk een 'must'. De stad die in de dertiende eeuw nog maar een dorpje was, is nu de hoofdstad met meer dan 12 miljoen inwoners. Natuurlijk bezoeken we de bazaar en het oude centrum, waarvan overigens niet zo gek veel over is. Stadsmuren en poorten zijn gesloopt om plaats te maken voor nieuwe straten. Als we landen op het vliegveld Mehrabad en richting centrum gaan, kunnen we de Borj-e Azadi bezoeken, een symbolische poort, in 1971 opgericht t.g.v. de 2500-ste verjaardag van het Perzische Rijk. Bovenin is een prachtig museum en helemaal bovenop hebben we een schitterend uitzicht over de stad. In het Muze-ye (Museum)

Javaherat kunnen we de kroonjuwelen van de Pahlavi's en allerlei andere kunstschaten bewonderen. Onvoorstelbaar! In een tuin van 140 ha liggen achttien paleizen, waarvan we er een paar zullen bezoeken.

Dan gaan we naar het zuiden. Sjiraz, Persepolis en Isfahan.

Persepolis was de residentie van Darius en Xerxes. De resten van hun paleizen zullen we bezoeken en hun grafmonumenten in Naqsj-e Rostam, vlakbij. En ook de Madresse-ye Khan, de theologische school en de mausolea van Saadi en Hafez, wereldberoemde dichters uit de 13e en 14e eeuw, enz.

We vliegen naar Isfahan, waar we o.m. de prachtige Armeense Vank kathedraal bezichtigen. En dan de bazaar en het Meidam-e Imam, een van de grootste pleinen ter wereld omringd met prachtige islamitische gebouwen, versierd met de beroemde Perzische tegels. We wandelen over de Pol-e Chajoe, een brug van 132 meter met een dubbele arcadenrij uit 1650. En de Si o Se-Pol, een brug met 33 bogen.

Terug in Teheran bezoeken we het Archeologisch Museum, waar we een schitterend beeld krijgen van de rijke geschiedenis van het land.

Het is ook wel leuk te zien hoe de steden heetten in de tijd ver voor het begin van onze jaartelling. De stad Hamadan heette toen Ecbatana, wat - zoals gezegd - 'verzamelplaats' betekende. In het OT komt de naam voor als Achm'tha (Ezra 6:2), kennelijk een aanpassing aan het Hebreeuws. Toen een heel belangrijk handelscentrum. Het was de hoofdstad van de Meden. De hoofdstad van de Perzen heette Persepolis, stad van de Perzen. Alle steden hadden Griekse namen. En dat hing samen met het feit dat het Grieks er al gesproken werd, vòòr het in het latere Griekenland gesproken werd. Het was in Perzië de taal van de schrijvers en geleerden. Het Perzisch zelf was de taal van de koning en de aristocratie, die niet konden lezen en schrijven ...

Wie gaat er mee???

Voor meer informatie en aanmelding kunt u contact opnemen met:

Dr. Willem Zuidema,
Gerardus Gullaan 7,
1217 LM Hilversum,
tel. 035-6211548

HET ALEF-BEET, EEN “GOOCHEM” ALFABET (15)*

door Dick Broeren

De Samech

De vijftiende letter van het Hebreeuwse alfabet, de Samech (ס), is een ronde gesloten letter, evenals de sluit-Mem (מ). In de Kabbalistische literatuur¹ wordt deze letter gezien als een symbool van God, want het volslagen lege ‘binnengebied’ zou dan aangeven dat God geheel spiritueel is, zonder enige tastbare vorm, terwijl de ‘omheining’ van de letter zou verwijzen naar de tastbare aarde die geheel ‘omringd’ en vervuld is door en met zijn Aanwezigheid. Bovendien verwijst de ronde, gesloten vorm van de Samech naar het eeuwigheidsaspect van de Eeuwige, die immers geen begin en geen einde heeft.

Hierbij tekent de Talmoed aan² dat, toen Mozes de berg Sinai afdaalde met de twee stenen platen, de ‘tafelen’, waarop God zelf de Tien Woorden had geschreven, deze Woorden door en door geschreven bleken te zijn en toch viel het ‘lege’ middendeel van de letters Mem en Samech er niet uit. Dit beeld van een omsloten ruimte wordt natuurlijk ook verder uitgebouwd. Uitgaande van de betekenis van het woord *Samech*, ‘steun’, ziet men er ook de steun in die de Eeuwige zijn volk geeft door het geheel met zijn aanwezigheid te omringen. In dit geval is het zwevende, niet er uit gevallen middendeel van de Samech, het beeld van Israël. Dit ‘steun’-aspect komt ook duidelijk naar voren in een aantal alfabetische psalmen, zoals in de psalmen 145, 119, 112 en 111, waar iedere keer het vers dat met een Samech begint dan ook het woord ‘steun’ of het werkwoord ‘steunen’ gebruikt.

De Samech als getal en cijfer

Even wat feiten op een rij. De getalswaarde van de Samech is 60 en de letter staat op de 15e plaats in het Hebreeuwse alfabet. De getalswaarde van het woord *Samech* is 600³ en de getalswaarde van de drie afzonderlijke letters van het woord *Samech* is 120⁴. Boven-

dien levert het feit dat in dit geval de getalswaarde van de eerste letter (60) gelijk is aan de som van de waarde van de twee overige letters, de Mem en de Kaf, een spannende samenhangende getalsreeks op, waarbinnen het getal zes een prominente rol speelt. Het getal zes, dat naar de schepping verwijst, die immers in zes dagen tot stand kwam. De fysieke wereld, de wereld van de drie dimensies, zo fraai verbeeldt in een zeszijdige kubus, de schepping waaraan de Eeuwige de Sjabbat, de zevende dag toevoegde werd als goddelijk aspect.

Er wordt nog een verband gelegd tussen deze twee gesloten letters. De Talmoed, de mondelinge Tora, bestaat uit zestig trakaten. Veertig dagen en nachten brengt Mozes door op de berg Sinai, óók een woord dat met een Samech begint, waar hij van de Eeuwige de Tora ontving. In de som van deze twee getallen, 100, herkennen we een supermaximum van het getal één als symbool van de Eeuwige die immers de Ene genoemd wordt.

Dit onderlinge verborgen verband tussen woorden, letters en getallen wordt in de ‘geamatria’ breed uitgesponnen⁵. Zo vertoont de Godsnaam, bestaande uit de vier letters Jod, Hee, Waw en Hee, een heel merkwaardige

eigenschap. De eerste letter, de Jod, heeft de getalswaarde 10, en de twee overige letters van het woord *Jod*, de Waw en de Dalet hebben samen ook de getalswaarde tien (Waw = 6 en Dalet = 4). Dit verschijnsel doet zich ook voor bij de overige drie letters van de Godsnaam. De Gaon van Wilna⁶, aan wie dit voorbeeld ontleend is, stelt dat de ‘geopenbaarde’ getalswaarde van de Godsnaam gelijk is aan de ‘verborgen’ waarde, nl. 26. Zo’n verborgen betekenis wordt in het Hebreeuws wel een ‘mistor’ of ‘mistar’ genoemd⁷, een woord dat op zijn beurt weer afgeleid is van het Hebreeuwse werkwoord S-T-R dat ‘verbergen’ betekent. Deze werkwoordstam is te herkennen in de naam van Koningin Esther, de Verborgene, die immers tot op het laatst haar identiteit voor Koning Achasverosh verborgen hield en mede daardoor er in slaagde haar volk te redden.

Een grote Samech

Het dertiende vers van Prediker 12 begint met een groot geschreven Samech als eerste letter

van het woord *SOF*, d.i. ‘conclusie’ of ‘einde’. Zo letterlijk mogelijk vertaald staat in dat vers te lezen: “De conclusie van de zaak, (en) alles gehoord hebbende is: vrees God en houd je aan zijn geboden”. Waarbij Rashi aantekent dat Koning Salomo, de Prediker, al zijn wijze lessen in dit ene vers samenvat.

Noten

- * De vorige afleveringen verschenen in *Judaica-bulletin* 8.1, 8.2, 8.4 t/m 11.1, 11.3 en 12.1.
- 1. Sefer haTemoenah.
- 2. bSjabbot 104a, n.a.v. Exodus 32:15.
- 3. Samech (60) + Mem (40) + sluit-Kaf (500) = 600.
- 4. Samech (60) + Mem (40) + Kaf (20) = 120.
- 5. Waarschijnlijk een verbastering van het Griekse woord *geometria*, hoewel er ook wat valt te zeggen voor het omgekeerde.
- 6. Elijah ben Solomon Zalman, 1720 - 1797, een van de grootste spirituele en intellectuele leiders van het Jodendom. Bekend onder de naam Vilna Gaon, naar de plaats Vilnius in Oost-Europa, waar hij geleefd heeft, en als *gaon* hoofd van de academie.
- 7. Het Griekse woord *mysterion* zou dan een leenwoord zijn uit het Hebreeuws of het Aramees.

Internationale KLEZMER WEEK

17 - 24 juli 1999

Voor instrumentalisten, zangers, dansers
O.l.v. befaamde klezmermusici

KOORWEEK

31 juli - 7 augustus 1999

Jiddische, Hebreeuwse, Ladino volksliederen
in 4-stemmige zettingen
O.l.v. Isabelle Ganz

Beide in kasteel Oud-Poelgeest te Oegstgeest
Brochure bij Tulip Art Connection
020-610 34 83
E-mail: info@tulipart.nl

INGEZONDEN

De heer Jacob Becker uit Uden meldt ons naar aanleiding van het tweede artikel over *Dieren in Tenach en joodse traditie* (zie vorig *Judaica-bulletin*) het volgende.

De heer Veldhuijzen reikt ons enige bronnen aan over de herkomst van het Hebreeuwse woord *kof* voor aap. De Akadische taal (14e - 13e eeuw v.Chr.) kent het woord *uqupu* voor ons woord ‘aap’. Deze bron uit een Semitische taal, lijkt mij aannemelijker dan het Arische en jongere Sanskritt-woord *kapi*, dat zich mogelijk in de Griekse taal nestelde als *kepos* (aap).

HAMAN, AMALEK, HITLER, NAMEN OM UIT TE WISSEN

door Edward van Voolen, rabbijn van de Liberaal Joodse Gemeente

Mijn joodse traditie zegt, en ik hoop dat christenen dat delen, dat mensen naar Gods evenbeeld zijn geschapen. En overal waar een mens bedreigd, of erger nog vermoord wordt, wordt Gods evenbeeld geweld aangedaan. Dat is kwaad. Je kunt het ook humanistisch beargumenteren maar ik doe het vanuit mijn joodse traditie en daar is geen enkele vorm van relativisme bij. Het kwaad dat mijn voorouders in Nazi-Duitsland aan den lijve hebben ervaren is voelbaar, aangedaan leed. Daar kun je niet om heen. En daar mag je ook niet om heen.

Het kwaad begint waar het respect eindigt. Dat is een heel duidelijk uitgangspunt van de joodse traditie, van de verlichting, van een heleboel stromingen binnen de islam en het is goed om daaraan vast te houden. En iedere keer als de grenzen van het respect overschreden worden, moeten we het benoemen. Het mooie van de joodse traditie vind ik dat daar ook gelegenheid voor is.

Op Poerim, het lotenfeest in het voorjaar, vieren we dat we 2400 jaar geleden zijn bevrijd van een wreedaard in het toenmalige Perzische rijk, die alle joden wilde uitroeien. Elke keer dat tijdens de lezing van het boek Esther zijn naam, Haman, wordt genoemd, stamp je op de grond of maak je met ratels een hoop lawaai om diens naam uit te wissen. En na afloop, wanneer je boos bent geworden als de naam van Haman is gevallen en gejuicht hebt als de namen van Esther en Mordechai zijn genoemd, mag je zoveel wijn drinken tot je het verschil niet meer weet tussen Mordechai en Haman. Tussen goed en kwaad. Dat vind ik van een diep psychologisch inzicht getuigen, want het laat zien dat er momenten in je leven zijn waarop je mag vergeten.

De sabbath voor Pesach wordt het gedeelte uit de Tora gelezen over Amalek, een verre voorvader van Haman, die de joden in de rug

heeft aangevallen toen ze uit Egypte op weg gingen naar Israël. Amalek is de personificatie van het kwaad. Achter het uitspreken van zijn naam, maar ook bijvoorbeeld achter die van Hitler, zeggen wij: 'moge zijn naam worden uitgewist'. We herinneren ons een naam om haar uit te wissen en dat uitwissen niet te vergeten. Dat is een dubbele paradox. In die paradox ligt de wijsheid.

In het jodendom is er geen zondeval. Het kwaad, en daarmee de keuze tussen goed en kwaad, is vanaf het begin onderdeel van de schepping. De betekenis van: 'En God zag dat het goed was' - tot twee keer zelfs zeer goed - is dan ook niet dat het 'goed' was omdat hij een wereld van louter en-gelen tot stand had gebracht, maar een wereld waarin een keuze bestaat tussen goed en kwaad. De mens is geschapen met een neiging ten goede en ten kwade en beide heb je nodig. Er staat geschreven: 'zonder de neiging ten kwade zouden de mensen geen huizen bouwen en geen partner uitzoeken en geen kinderen grootbrengen'. Daar is een element van competitie voor nodig en competitie wortelt in de geneigdheid tot het kwade. Maar het is zaak die neiging te controleren, dan wel om te zetten in positieve energie.

De joodse mystiek gaat ervan uit dat de stralen van Gods scheppende macht uit elkaar

zijn gevallen in scherven, maar dat aan die gebroken fragmenten lichtvonken kleven en dat die lichtvonken bevrijd moeten worden. Alles bevat een goddelijk element. Het is aan mensen de vonken los te maken en op die manier de wereld te herstellen. Het idee van herstel bestond ook al in het klassieke jodendom maar heeft door het chassidisme nieuw elan gekregen. Herstel is een onderdeel van het goddelijk plan. Het is een belangrijke gedachte. Zonder het geloof dat de wereld verbeterd kan worden zou het leven uitermate bar zijn.

Die chassidische gedachte van herstel impliceert ook dat je het kwaad niet uit de weg moet gaan maar juist op moet zoeken. In de psychologie heet dat counterfear. Een mogelijkheid om van je angst te genezen is de confrontatie aangaan met de bron. Datgene wat je beangstigt, tegemoet treden. Het betekent dat je plaatsen waar het kwaad geschiedt, opzoekt en geïnteresseerd bent in de mensen die kwaad gedaan hebben. Het is goed om de wortels van het kwaad te onderzoeken en te benoemen en de punten waarop het mis is gegaan te traceren en bloot te leggen. Op welk moment hebben mensen hun verantwoordelijkheid losgelaten? Wanneer zijn ze een radar in een machine geworden? Het is belangrijk om je te verdiepen in Haman en de farao, zodat je erachter komt waarom hun hart is verhard.

Maar de confrontatie met het kwaad kan ook gevaarlijk zijn, leiden tot obsessie of identificatie. De chassidiem behouden het daarom aan de zaddikiem (de rechtvaardigen) voor om het ultieme gevecht met het kwaad aan te gaan. Volgens een legende uit de joodse traditie zijn er in iedere generatie 36 rechtvaardigen, zaddikiem. Mensen met bijzondere eigenschappen, een buitengewone kracht en een grote energie, die meer rechtvaardigheid in de wereld bewerkstelligen. Soms in kleine kring, soms in grote kring, soms zichtbaar, soms onzichtbaar. Soms herken je ze op het moment zelf, soms alleen achteraf, maar de zaddikiem zijn noodzakelijk voor de wereld. Volgens het chassidisme zouden alleen zij de confrontatie met de meest extreme vormen van kwaad mogen aangaan, omdat deze teveel eist van de gewone mensen.

In de rest van het jodendom leeft deze gedachte niet. Daarin wordt ervan uitgegaan dat het voor iedereen belangrijk is om zich tot op bepaalde hoogte in te leven in het kwaad, zodat je je ook in de bevrijding in kunt leven. Neem de uittocht uit Egypte. Ik ben nooit slaaf geweest, heb nooit tichels hoeven bakken, maar met Pesach eet ik zoveel bitter kruid dat mijn ogen ervan gaan tranen. Ik probeer me iets van die bitterheid van ballingschap voor te stellen, opdat ik van daaruit ook kan begrijpen wat de betekenis van bevrijding is. Op Pesach gedenken we ook wat er met de Egyptenaren is gebeurd. Die hebben ons ontzettend veel kwaad aangedaan, maar toch denken we aan hen en spreken we uit dat we hen niet mogen haten, want ooit zijn we welkom geweest in hun land. Ter herinnering aan de Egyptenaren die zijn omgekomen toen de joden door de Rode Zee trokken, doen we nog steeds elk paasfeest een druppel wijn in de beker, want, wordt er gezegd, hoe kan een mens juichen als andere schepselen zijn omgekomen? Zo worden we er jaarlijks voor gewaarschuwd om zelf een farao te worden. Het stelt me dan ook diep teleur dat die joodse les nu door sommige Israëlische politici met de voeten getreden wordt.

En de God die zich zelf gedroeg als een farao? Alle citaten die daar betrekking op hebben staan in de context van bevrijding, en bevrijding doet pijn en daar komt boosheid bij kijken en eventueel zelfs wraak, maar het zegt meer over ons dan over God. Al die beelden van God projecteren wij. God is de Onbenoembare, de Oneindige. Liefde, woede, barmhartigheid, het is allemaal daar, maar speelt zich af in de geopenbaarde wereld en niet op het abstractieniveau van de Oneindige.

TIENDE SYNAGOGEPAD IN EEN NIEUWE VORM

EERSTE SAMUEL HIRSCH-LEZING DOOR RABBIJN J.S. JACOBS

Niet op zondag 31 mei, zoals eerder werd aangekondigd *maar op zondag 13 juni* vindt het TIENDE SYNAGOGEPAD plaats, dit jaar in een geheel nieuwe vorm. Werd in de voorgaande negen jaren een bustocht langs synagogen en joodse begraafplaatsen in de wijde omgeving van Zwolle georganiseerd, dit jaar zal het Synagogepad de vorm hebben van een *OPEN ACTIVITEITENDAG IN DE ZWOLSE SYNAGOGE*. Vooral de middag zal het karakter hebben van een inloopmiddag waarbij diverse activiteiten zoals rondleidingen, video-presentaties en workshops bezocht kunnen worden. Ook zal de tentoonstelling op het voormalige vrouwenbalkon geopend zijn.

Eerste Samuel Hirsch-lezing

Om 10.00 uur op 13 juni zullen de deuren van de Zwolse synagoge open gaan. Daarna zal het tiende Synagogepad om 10.30 uur beginnen met de **EERSTE SAMUEL HIRSCH-LEZING**, genoemd naar de laatste opperrabbin van Overijssel, de in 1941 gestorven Samuel Juda Hirsch. Deze lezing, waarvan de bedoeling is dat zij tot een jaarlijks terugkerende traditie uitgroeit, zal deze eerste keer worden verzorgd door rabbijn J.S. Jacobs, de huidige voorzitter van het Interprovinciaal Opperrabbinaat waaronder ook Overijssel valt. De Samuel Hirsch-lezingen hebben als doel: de plaats van het jodendom in de moderne wereld te belichten voor een publiek van joden en niet-joden. Het onderwerp van de lezing van rabbijn Jacobs luidt dan ook: *Hoe het oeroude jodendom antwoord kan geven op hypermoderne vragen*. Na de lezing is er gelegenheid rabbijn Jacobs vragen te stellen en met hem in gesprek te treden. Het geheel zal tot ongeveer 12.00 uur duren. Om de kosten te dekken zal voor het bijwonen van deze lezing aan de deelnemers een bijdrage van f 7,50 worden gevraagd.

Inloopmiddag met diverse activiteiten

Om 13.00 uur start er in de synagoge een activiteitenprogramma, dat door iedere belangstellende gratis kan worden bijgewoond. Elk uur wordt er een videopresentatie en een workshop gehouden over diverse joodse onderwerpen. Er zijn elk uur korte rondleidingen

en door de synagoge en de permanente tentoonstelling op het voormalige vrouwenbalkon is de hele middag geopend. Ook kan men deelnemen aan een stadswandeling langs gebouwen en plekken die in de geschiedenis van de joden van Zwolle een belangrijke rol hebben gespeeld. De organisatoren proberen tevens een bezoek aan de joodse begraafplaats in Berkum in het programma op te nemen. In de synagoge zelf zullen diverse informatiestands zijn. Voorts wordt gepoogd om 's avonds een film te vertonen over een joods thema.

Meer informatie

Het tiende Synagogepad wordt georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle in samenwerking met het Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle. Bij het drukken van dit bulletin was het precieze programma voor de middag zowel als voor de avond nog niet bekend. In een afzonderlijke brochure en via berichten in de plaatselijke en regionale pers zullen belangstellenden op de hoogte worden gebracht van de diverse activiteiten. De brochure verschijnt in de loop van april en kan worden aangevraagd bij bestuursleden van de Stichting Judaica, telefoonnummers: 038-4651048, 038-4539283 of 038-4536647.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten f 12,- per jaar, over te maken op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, onder vermelding van 'abonnement'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, concerten en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- B.W. Tiesinga (penningmeester)
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Men kan deze aanvragen bij de cursuscoördinator (038-4651048) of bij de voorzitter (038-4536647). De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. T. Kwakkel (tel. 038-3324021).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is meestal op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan worden er vanaf 14.00 uur ook rondleidingen verzorgd. De toegang: f 2,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met:

- Joodse Gemeente Zwolle,
- Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle,
- Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle,
- B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum,
- Bureau Kerk-en-Israël van de Gereformeerde Kerken in Nederland te Leusden.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel.

BROCHURE OVER

MISJNA-TRAKTAAT PÊSACHIEM

In de Folianti-reeks is de vijfde brochure verschenen van de hand van Peter van 't Riet. De titel luidt: *Inleiding in het Misjna-traktaat Pêsachiem, Over het joodse Paasfeest in de tijd van de tempel in Jeruzalem*. De brochure behandelt de achtergronden van het Misjna-traktaat Pêsachiem. Na een aantal inleidende paragrafen over ontstaan en betekenis van het traktaat worden de tien hoofdstukken van Pêsachiem kort samengevat, zodat een indruk ontstaat over de kwesties die in de Misjan worden besproken. Het geheel geeft een levendig beeld van het joodse Paasfeest in de eerste eeuw CJ. De brochure wordt u toegestuurd na overschrijving van f 5,60 (incl. verzendkosten) op giro 306.40.33 van Folianti, Zwolle o.v.v. brochure 5.

Op dezelfde wijze zijn nog verkrijgbaar: brochure 3 *De liturgische grondhouding in christendom en jodendom*, en brochure 4 *De joodse oorsprong van de christelijke eredienst*.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 juli 1999. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van juni te zijn ingeleverd. Adres: Postbus 194, 8000 AD Zwolle.

ABONNEMENT JUDAICA BULLETIN

Een abonnement op het Judaica-Bulletin kost f 12,- per jaar, over te maken op giro 259272 of bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, onder vermelding van 'abonnement'.